

«ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΑΣ, ΠΑΡΑΚΑΛΩ»: ΤΟ PROFILING ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΟΥ ΕΔΔΑ

Στέργιος Κοφίνης
Δ.Ν., Πρωτοδίκης Δ.Δ.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στις 18 Οκτωβρίου 2022 το ΕΔΔΑ εξέδωσε τις δύο πρώτες αποφάσεις του με τις οποίες αντιμετώπισε ευθέως το ζήτημα του φυλετικού υπόβαθρου στους αστυνομικούς ελέγχους ταυτότητας¹. Πρόκειται για μια τακτική περισσότερο γνωστή με τον (στερούμενο ακριβούς μετάφρασης στα ελληνικά) όρο φυλετικό ή εθνοτικό «profiling», η οποία έχει απασχολήσει εκτενώς την αμερικανική νομολογία και θεωρία για δεκαετίες². Οι δύο αποφάσεις, παρά τις αξιοσημείωτες ομοιότητες του ιστορικού τους, κατέληξαν σε διαμετρικά αντίθετα αποτελέσματα, καθώς στη μία περίπτωση (*Basu*) κρίθηκε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, ενώ στην άλλη (*Muhammad*) η προσφυγή απορρίφθηκε.

II. ΟΙ ΣΧΟΛΙΑΖΟΜΕΝΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

Τελείως συνοπτικά, στην πρώτη περίπτωση ο κ. Basu, Γερμανός πολίτης ινδικής καταγωγής, επέστρεφε μαζί με την

¹ ΕΔΔΑ, *Basu* κατά Γερμανίας, αρ. 215/19, 18.10.2022 και *Muhammad* κατά Ισπανίας, 34085/17, 18.10.2022. Στην πραγματικότητα, το ζήτημα των αστυνομικών ελέγχων βάσει εθνοτικής καταγωγής είχε τεθεί και στο παρελθόν ενώπιον του ΕΔΔΑ, αλλά στο πλαίσιο του συνδυασμού του άρθρου 14 με το άρθρο 2 του (μη υπογραφέντος από την Ελλάδα) 4^{ου} Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, βλ. ΕΔΔΑ, *Timishev* κατά Ρωσίας, αρ. 55762/00 και 55974/00, 13.12.2005. Το ΔΕΕ αντίστοιχα εξέτασε σε μία τουλάχιστον περίπτωση υπόθεση profiling (επιπλέον έλεγχος ασφαλείας σε αεροδρόμιο βάσει της νομιζόμενης εθνοτικής καταγωγής), αλλά το προδικαστικό ερώτημα αφορούσε αποκλειστικά το ζήτημα των κατάλληλων κυρώσεων και όχι την ουσία του ελέγχου. βλ. ΔΕΕ C-30/19, *Braathens Regional Aviation*, 15.04.2021.

² Για έναν ορισμό του profiling βλ. European Commission against Racism and Intolerance, *General Policy Recommendation No 11 On Combating Racism and Racial Discrimination in Policing*, 29.06.2007, Στρασβούργο, σ. 4, στο [link](#) (τελευταία πρόσβαση 30.12.2022): «Η χρήση από την αστυνομία χωρίς αντικειμενική και εύλογη δικαιολογία κριτηρίων όπως η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, η ιθαγένεια ή η εθνική ή η εθνοτική καταγωγή σε επιχειρήσεις ελέγχου, παρακολούθησης ή έρευνας».

κόρη του με τρένο από την Τσεχία στη Γερμανία. Λίγο μετά τα σύνορα εισήλθαν στο τρένο αστυνομικοί, οι οποίοι ζήτησαν από τον κ. Basu και την κόρη του να επιδείξουν την ταυτότητά τους. Κατά τον προσφεύγοντα, οι αστυνομικοί δεν ζήτησαν από κανέναν άλλον επιβάτη του βαγονιού να επιδείξει στοιχεία ταυτότητας, ενώ όταν τους ρώτησε για ποιο λόγο ελέγχουν συγκεκριμένα αυτόν (και όχι κάποιον άλλον), οι αστυνομικοί απάντησαν ότι πρόκειται για τυχαίο έλεγχο στοιχείων. Στη δεύτερη περίπτωση, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του ίδιου του κ. Muhammad, πολίτη Πακιστάν με άδεια διαμονής αόριστης διάρκειας στην Ισπανία, ενώ περπατούσε σε κεντρικό δρόμο της Βαρκελώνης με ένα φίλο του, ομοίως πολίτη Πακιστάν, τού ζητήθηκε από αστυνομικούς να επιδείξει την ταυτότητά του και όταν τους ρώτησε αν αυτό οφείλεται στο χρώμα του δέρματός του, ο ένας από αυτούς απάντησε καταφατικά, σημειώνοντας ότι δεν θα σταματούσε ποτέ έναν Γερμανό. Μετά την άρνηση του κ. Muhammad να επιδείξει στοιχεία ταυτότητας οδηγήθηκε στο αστυνομικό τμήμα, όπου εν τέλει επέδειξε την άδεια διαμονής του και αφέθηκε ελεύθερος με ένα μικρό διοικητικό πρόστιμο για απείθεια. Οι εμπλεκόμενοι αστυνομικοί ανέφεραν μια παραλλαγή των γεγονότων, σύμφωνα με την οποία ήταν ο κ. Muhammad αυτός που αρχικώς τους προκάλεσε χρησιμοποιώντας μια υποτιμητική έκφραση για τους αστυνομικούς, όταν τους είδε να περνούν, εξ ου και έκαναν έλεγχο στοιχείων μόνο σε αυτόν και όχι στον φίλο του.

Το πρώτο ζήτημα που απασχόλησε το Δικαστήριο και στις δύο περιπτώσεις ήταν κατά πόσο η υπόθεση εμπίπτει στο πεδίο αναφοράς του άρθρου 8, ώστε να μπορεί εν συνεχεία να γίνει επίκληση του άρθρου 14 της Σύμβασης. Με ένα σκεπτικό που εκ πρώτης τουλάχιστον όψεως δείχνει κυκλικό, το Δικαστήριο σημείωσε ότι, μολονότι ο δημόσιος χαρακτήρας της εξακρίβωσης στοιχείων μπορεί να έχει επιπτώσεις στη φήμη και την αυτοεκτίμηση του προσώπου, δεν εμπίπτει κάθε τέτοιος έλεγχος σε βάρος ενός μέλους μειονότητας στο πεδίο αναφοράς του άρθρου 8³, εκτός και αν το πρόσωπο αυτό προβάλλει μία καταρχάς υποστηρίξιμη αιτίαση ότι είχε στοχοποιηθεί λόγω των φυλετικών ή εθνοτικών χαρακτηριστικών του (*Basu* §25, *Muhammad* §50).

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο επικεντρώθηκε στο διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 8. Έκρινε δηλαδή ότι όταν ένα πρόσωπο προβάλλει μία τέτοια υποστηρίξιμη αιτίαση περί εθνοτικού profiling, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να προβούν σε (ανεξάρτητη) έρευνα των σχετικών ισχυρισμών. Στην περίπτωση του κ. Basu τέτοια έρευνα δεν έλαβε χώρα, διότι τα δικαστήρια απέρριψαν την προσφυγή και τα ένδικα μέσα του για τυπικό λόγο (έλλειψη εννόμου συμφέροντος περί κήρυξης της εξακρίβωσης στοιχείων ως παράνομης, επειδή ο έλεγχος είχε ήδη λήξει χρονικά), ενώ η εσωτερική έρευνα που διατάχθηκε από τον αστυνομικό διευθυντή στερείται της αναγκαίας ανεξαρτησίας. Αντιθέτως, στην περίπτωση του κ. Muhammad τα διοικητικά δικαστήρια (που επιλήφθηκαν της σχετικής αγωγής του για αστική ευθύνη του Δημοσίου) προχώρησαν σε ουσιαστική έρευνα, εξετάζοντας τους αντικρουόμενους ισχυρισμούς των δύο πλευρών, και κατέληξαν ότι ο προσφεύγων δεν ανταποκρίθηκε στο βάρος απόδειξης που του αναλογούσε ως προς την τεκμηρίωση της διακριτικής μεταχείρισης.

³ Το Δικαστήριο έχει ήδη δεχτεί ότι πιο παρεμβατικοί αστυνομικοί έλεγχοι, που περιλαμβάνουν σωματική έρευνα (stop and search), εμπίπτουν καταρχήν στο πεδίο προστασίας του άρθρου 8· βλ. ΕΔΔΑ, *Gillan and Quinton κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αρ. 4158/05, 12.10.2010, §64-65.

III. ΤΟ PROFILING ΩΣ ΖΗΤΗΜΑ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

Ένα πρώτο ερώτημα που μπορεί να γεννηθεί σχετικά με το profiling (ειδικά σε χώρες όπως η Ελλάδα, όπου το ζήτημα έχει βρει ελάχιστο χώρο στον δημόσιο διάλογο) είναι για ποιο λόγο να θεωρείται παράνομο, τη στιγμή που οι διοικούμενοι υποχρεούνται καταρχήν να ανέχονται τους αστυνομικούς ελέγχους⁴. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι, όπως δέχεται και το ΕΔΔΑ, ένας αστυνομικός έλεγχος συνιστά σε κάθε περίπτωση παρέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα του προσώπου⁵. Ανάλογα με τη μορφή και την έντασή του, μπορεί να συνεπάγεται χρονική ή σωματική ταλαιπωρία του ελεγχόμενου, αίσθημα εξευτελισμού (ιδίως όταν γίνεται ενώπιον τρίτων) ή προσβολή της φήμης του (αφού δημιουργείται σε τρίτους η εντύπωση ότι είναι ύποπτος για διάπραξη αδικήματος). Συνεπώς, είναι μία *δυσμενής* μεταχείριση, η οποία μάλιστα λαμβάνει χώρα σε στάδιο κατά το οποίο δεν υπάρχουν ακόμη (συνήθως) ούτε καν ενδείξεις διάπραξης συγκεκριμένης παράβασης⁶. Στον βαθμό που οι έλεγχοι αυτοί λαμβάνουν χώρα αδιακρίτως σε βάρος όλων των διοικουμένων ή με βάση αντικειμενικά κριτήρια⁷, καταρχήν δεν γεννούν θέμα, εφόσον τηρούνται τα όρια προστασίας της αξιοπρέπειας του ελεγχόμενου. Όταν όμως στοχεύουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, που προσδιορίζεται από ένα (ή περισσότερα) από τα ύποπτα χαρακτηριστικά (χρώμα δέρματος, εθνοτική καταγωγή, θρησκεία κ.λπ.), η ομάδα αυτή αντιμετωπίζει *δυσμενέστερη* σε σχέση με τα άλλα μέλη του κοινωνικού συνόλου μεταχείριση λόγω ακριβώς του χαρακτηριστικού αυτού. Αυτό είναι ο ορισμός της (άμεσης) διάκρισης και συνεπώς ως τέτοια πρέπει να αντιμετωπιστεί και το profiling⁸.

Ο βασικός αντίλογος θεμελιώνεται σε ένα επιχείρημα αποτελεσματικότητας: Η χρήση τέτοιων κριτηρίων, λείπει το επιχείρημα αυτό, επιτρέπει τη βέλτιστη αξιοποίηση των πεπερασμένων αστυνομικών πόρων, προκειμένου να επιτυγχάνεται ο μέγιστος εντοπισμός παραβάσεων. Στη βάση του επιχειρήματος αυτού βρίσκεται η ιδέα ότι ορισμένες κοινωνικές ομάδες παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά εγκληματικότητας ορισμένου είδους (π.χ. εμπόριο ναρκωτικών για τη μαύρη κοινότητα των ΗΠΑ, μικροκλοπές για τους Ρομά στην Ελλάδα) και άρα ο αυξημένος έλεγχός τους θα οδηγήσει σε περισσότερες συλλήψεις. Από εγκληματολογική σκοπιά η στατιστική αυτή σύνδεση είναι έντονα αμφισβητούμενη, αλλά ακόμη σημαντικότερο πρόβλημα φαίνεται η αντιστροφή της

⁴ Η ίδια λογική μπορεί να επεκταθεί φυσικά και σε περιπτώσεις ελέγχων από άλλες δημόσιες αρχές, όπως π.χ. οι φορολογικές αρχές, οι αρχές πρόληψης μετάδοσης νοσημάτων ή οι ελεγκτές εισιτηρίων στις δημόσιες συγκοινωνίες.

⁵ Αν και το Δικαστήριο επισημαίνει ότι, σε κάθε περίπτωση, ένας απλός έλεγχος ταυτότητας δεν ισοδυναμεί με πράξη βίας σε βάρος του ελεγχόμενου (*Muhammad* §70).

⁶ Διαφορετική καταρχήν είναι η περίπτωση αναζήτησης συγκεκριμένου υπόπτου για διάπραξη παράβασης βάσει περιγραφής που περιλαμβάνει και στοιχεία της εθνοτικής καταγωγής του· για μια τέτοια υπόθεση, βλ. *U.S. Court of Appeals, Second Circuit, Brown v City of Oneonta* 221 F.3d 329 (2000).

⁷ Το πλαίσιο για την επιλογή των ελεγχόμενων κυμαίνεται ανάλογα με τη χώρα από την παροχή πλήρους διακριτικής ευχέρειας στα αστυνομικά όργανα έως την επιβολή συγκεκριμένων κριτηρίων. Στην Ελλάδα, σχετική είναι η περ. θ' της παρ. 15 του άρθρου 74 του π.δ. 141/1991 «Αρμοδιότητες οργάνων και υπηρεσιακές ενέργειες του προσωπικού του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και θέματα οργάνωσης Υπηρεσιών», σύμφωνα με την οποία ο αστυνομικός σκοπός «οδηγεί στο αστυνομικό κατάστημα για εξέταση άτομα τα οποία στερούνται στοιχείων αποδεικτικών της ταυτότητάς τους ή τα οποία, εξαιτίας του τόπου, του χρόνου, των περισσοτέρων και της συμπεριφοράς του δημιουργούν υπόνοιες διάπραξης εγκληματικής ενέργειας». Για την εξακρίβωση στοιχείων κατά τη διάρκεια αστυνομικού ελέγχου, όμως, η οποία λογικά προηγείται της διαδικασίας που προβλέπεται στην ανωτέρω διάταξη, δεν φαίνεται να υπάρχει σαφής διάταξη που να καθορίζει τους όρους και προϋποθέσεις.

⁸ Βλ. αναλυτικότερα Σ. Κοφίνη, *Ισότητα και Απαγόρευση Διακρίσεων*, 2016, σελ. 233-242.

σχέσης αιτίου–αιτιατού μεταξύ των ελέγχων και της αυξημένης εγκληματικότητας: Είναι αναγκαίοι οι περισσότεροι έλεγχοι επειδή υπάρχει μεγαλύτερη εγκληματικότητα ή εμφανίζεται αυξημένη εγκληματικότητα επειδή γίνονται περισσότεροι έλεγχοι σε μια ομάδα; Σε κάθε δε περίπτωση, η διάρρηξη των σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ της ελεγχόμενης ομάδας και της οργανωμένης πολιτείας, όπως και ο στιγματισμός των μελών της ομάδας αυτής είναι στοιχεία που πρέπει, ομοίως, να βαρύνουν στη στάθμιση κόστους οφέλους της συγκεκριμένης διαδικασίας⁹.

Η θεωρητική συζήτηση περί profiling και η απόδειξη ότι αυτό πράγματι λαμβάνει χώρα είναι βέβαια δύο τελείως διαφορετικά ζητήματα. Το profiling μπορεί να είναι αποτέλεσμα είτε εγγράφων εντολών από τα ανώτερα επίπεδα της ιεραρχίας (με τη μορφή εγκυκλίων) είτε άτυπων πρακτικών του αστυνομικού σώματος είτε εσωτερικευμένων (συνειδητών ή συχνά ασυνείδητων) προκαταλήψεων των ίδιων των αστυνομικών οργάνων, που θεωρούν ως «ύποπτους» όσους ανήκουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Εάν, λοιπόν, δεν εντοπιστεί κάποιο έγγραφο ή δεν πειστούν κάποια μέλη του αστυνομικού σώματος να καταθέσουν για τις οδηγίες που έχουν λάβει, η απόδειξη, ιδίως εφόσον δεν υπάρχει *συνειδητό* ρατσιστικό κίνητρο, εξαρτάται συνήθως από στατιστικά στοιχεία που αποδεικνύουν την αυξημένη στοχοποίηση συγκεκριμένων ομάδων – στις χώρες, βέβαια, που τηρούν στατιστικά που περιλαμβάνουν αναφορά σε απόχρωση δέρματος ή εθνοτική καταγωγή¹⁰.

IV. ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ

1. Διαδικαστική έναντι ουσιαστικής προσέγγισης

Έως τη δημοσίευση των δύο σχολιαζόμενων αποφάσεων, το ΕΔΔΑ γενικώς προέκρινε την επί της ουσίας εξέταση υποθέσεων διακρίσεων βάσει των κανόνων για το βάρος απόδειξης που θα αναφέρουμε κατωτέρω, με εξαίρεση τις περιπτώσεις βίαιων ενεργειών με ρατσιστικό υπόβαθρο, στις οποίες ενεργοποιούνταν τα άρθρα 2 και 3 ΕΣΔΑ, το διαδικαστικό σκέλος των οποίων έχει τύχει συστηματικής νομολογιακής ανάλυσης¹¹. Η υπαγωγή των υποθέσεων όπου συνδυάζεται το άρθρο 14 με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ (δηλαδή και των υποθέσεων profiling) σε εκείνες στις οποίες εξετάζεται το διαδικαστικό σκέλος δημιουργεί έναν τριπλό προβληματισμό:

Ο πρώτος αφορά το αναγκαίο ή μη αυτής της υπαγωγής. Οι περιπτώσεις των άρθρων 2 και 3 αφορούν κατά κανόνα βίαιες πράξεις, όπως ανθρωποκτονίες, τραυματισμούς και εν γένει εξουτελιστική μεταχείριση, που είναι ήδη κατά κανόνα παράνομες, δηλαδή απαιτείται ούτως ή άλλως ενδελεχής έρευνα από τα αρμόδια όργανα για την ίδια την πράξη, καθώς και για το ενδεχόμενο ρατσιστικό κίνητρο πίσω από αυτή, στον βαθμό που το τελευταίο αποτελεί επιβαρυντικό παράγοντα. Αντιθέτως, το profiling αφορά μία καταρχήν νόμιμη και μη βίαιη ενέργεια κρατικών οργάνων (εξακρίβωση στοιχείων), που καθίσταται παράνομη ακριβώς μόνο εάν επιβαρύνει συγκεκριμένες ομάδες. Αυτό σημαίνει ότι καμία σημαντική ποινική έρευνα δεν μπορεί λογικά να αναμένεται να ξεκινήσει για μια τέτοια υπόθεση, αλλά αντιθέτως, στα περισσότερα κράτη, όπως και στην Ελλάδα,

⁹ Βλ. και D. Harris, *The Stories, the Statistics, and the Law: Why “Driving While Black” Matters*, 84 Minn. L. Rev. 265.

¹⁰ Για μια στατιστική έρευνα που τεκμηριώνει profiling σε ευρωπαϊκό επίπεδο, βλ. FRA, *Your Rights Matter: Police Stops*, 2021 διαθέσιμο στο [link](#) (τελευταία πρόσβαση 30.12.2022).

¹¹ Βλ. π.χ. ΕΔΔΑ, *B.S. κατά Ισπανίας*, αρ. 47159/08, 24.07.2012.

το ζήτημα θα αντιμετωπιστεί σε επίπεδο αστικής ευθύνης του Δημοσίου με ό,τι αυτό συνεπάγεται για το βάθος της έρευνας που θα πραγματοποιηθεί. Και αυτό μας οδηγεί στο επόμενο ερώτημα.

Ποιο είναι το αναγκαίο επίπεδο της ενδελεχούς έρευνας; Όπως εύστοχα επισημαίνει στη μειοψηφία του ο Δικαστής Zünd, στην υπόθεση *Muhammad* δεν φαίνεται να έγιναν παρά ελάχιστες ενέργειες για τη συγκέντρωση αποδείξεων από τα εθνικά δικαστήρια (δεν εξετάστηκαν ως μάρτυρες προφορικά οι αστυνομικοί και ο φίλος του αιτούντος, δεν αναζητήθηκε τυχόν βίντεο από κάμερα ασφαλείας που να καταγράφει τη σκηνή), αλλά το Δικαστήριο θεώρησε ότι η έρευνα ήταν επαρκής. Τα ίδια δε περίπου αποδεικτικά μέσα ήταν διαθέσιμα και στα διοικητικά δικαστήρια της Γερμανίας στην υπόθεση *Basu*. Εάν, λοιπόν, το αίτημα του τελευταίου είχε διατυπωθεί ως αγωγή αποζημίωσης και αυτή είχε απορριφθεί επί της ουσίας ως αναπόδεικτη, θα είχε την ίδια τύχη και η προσφυγή του κ. Basu ενώπιον του ΕΔΔΑ;

Και έτσι φθάνουμε στον τρίτο προβληματισμό: Μήπως η διαδικαστική προσέγγιση θα αποτελέσει μία διέξοδο για τα συμβαλλόμενα κράτη, ώστε να αποφεύγουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 14, είτε προχωρώντας σε προσηχηματικές έρευνες, που δεν θα μπορούν να προσφέρουν πραγματικά αποδεικτικά στοιχεία, είτε αποφεύγοντας τελείως την έρευνα, με κίνδυνο μάλιστα να καταδικαστούν στο Στρασβούργο για το διαδικαστικό σκέλος των άρθρων 14 και 8, αλλά αποφεύγοντας έτσι να βρεθούν στο μικροσκόπιο της διεθνούς κοινής γνώμης οι συστημικές διακρίσεις των σωμάτων ασφαλείας τους¹²; Στις βίαιες ενέργειες, στις οποίες, λόγω της κατεξοχήν ποινής φύσης τους, ο επί της ουσίας έλεγχος των πραγματικών περιστατικών από την απόσταση –τοπική και χρονική– του Στρασβούργου είναι εξαιρετικά δύσκολος, η πρόταξη του διαδικαστικού σκέλους δικαιολογείται. Δεν φαίνεται να ισχύει το ίδιο και στις περιπτώσεις profiling.

2. Το βάρος απόδειξης

Η βασική αρχή απόδειξης στο ΕΔΔΑ είναι η *affirmanti incumbit probatio*: Όποιος επικαλείται κάτι, οφείλει να το αποδείξει. Το δε επίπεδο απόδειξης είναι το πέραν ευλόγου αμφιβολίας (*beyond reasonable doubt*), δηλαδή ο σχηματισμός βέβαιης δικανικής πεποίθησης μέσω είτε άμεσων αποδείξεων είτε έμμεσων πλην συγκλινουσών ενδείξεων. Το Δικαστήριο, όμως, έχει δεχθεί παρέκκλιση από την αυστηρή τήρηση της αρχής *affirmanti incumbit probatio* σε περιπτώσεις στις οποίες αντικειμενικά λιγοστά αποδεικτικά στοιχεία είναι διαθέσιμα στον προσφεύγοντα. Στις περιπτώσεις αυτές αρκεί ο προσφεύγων να τεκμηριώσει *prima facie* την παράβαση ενός δικαιώματος, συνήθως βάσει μαρτυρικών καταθέσεων, των δηλώσεων του ίδιου του προσφεύγοντος και όποιων άλλων στοιχείων υπάρχουν, ώστε να μετακυλιστεί στο συμβαλλόμενο κράτος το βάρος να παρουσιάσει τυχόν κρίσιμα αποδεικτικά στοιχεία που έχει στην κατοχή του ή να δώσει πειστικές εξηγήσεις – τυχόν αποτυχία του μπορεί να δώσει βάση για συναγωγή συμπερασμάτων σε βάρος του¹³. Ειδικά στις υποθέσεις έμμεσων διακρίσεων, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι όταν μπορεί να εξαχθεί, από κατάλληλα στατιστικά στοιχεία, η ύπαρξη πολιτικής διακριτικής μεταχείρισης, το βάρος απόδειξης αντιστρέφεται και πλέον είναι το κράτος αυτό που οφείλει να αποδείξει ότι στη συγκεκριμένη

¹² Βλ. και την §4 της μειοψηφίας του Δικαστή Pavli στην *Basu*. Για τις συστημικές διακρίσεις γενικότερα και το profiling ως πρόβλημα τέτοιας φύσης, βλ. Σ.Κοφίνη, *Θεσμικές διακρίσεις: Ο αθέατος ρατσισμός των κοινωνικών δομών* σε Λ. Παπαδοπούλου/Δ. Αναγνωστοπούλου (επιμ), *Προς μια συμπεριληπτική ευρωπαϊκή πολιτότητα*, 2019, σελ. 307-319.

¹³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Berdzenishvili κλη κατά Ρωσίας*, αρ. 14594/07 κ.ά., 20.12.2016, παρ. 47 και εκεί παραπομπές.

περίπτωση δεν έλαβε χώρα διακριτική μεταχείριση ή ότι αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά¹⁴. Αιτιολογική βάση για αυτή την αντιστροφή είναι η αντικειμενική δυσκολία που αντιμετωπίζει το θύμα της διάκρισης προκειμένου να αποδείξει ότι μια γενικευμένη πολιτική οδηγεί σε δυσμενέστερα αποτελέσματα στην περίπτωση του¹⁵.

Στις σχολιαζόμενες αποφάσεις, όμως, το ΕΔΔΑ επιλέγει να ακολουθήσει την πιο αυστηρή γραμμή ως προς το βάρος απόδειξης. Συγκεκριμένα, στη *Basu* καταλήγει ότι, αφού το ίδιο το συμβαλλόμενο κράτος δεν ανταποκρίθηκε στη διαδικαστική απαίτηση για ανεξάρτητη έρευνα του εάν υπήρξε ή όχι συμπεριφορά που συνιστά διακριτική μεταχείριση των οργάνων που διεξήγαγαν τον έλεγχο, το ίδιο δεν μπορεί να ελέγξει αν ο προσφεύγων είχε υποβληθεί σε έλεγχο ταυτότητας λόγω της εθνικής του καταγωγής. Και στη *Muhammad* απέρριψε τελείως την προσφυγή θεωρώντας ότι από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε δεν αποδείχθηκε ότι ο αστυνομικός έλεγχος συνδεόταν με την εθνική καταγωγή του προσφεύγοντος.

Όστόσο, οι υποθέσεις αυτές δείχνουν να εμπίπτουν σε εκείνες ακριβώς για τις οποίες η προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων είναι εξαιρετικά δυσχερής για τους προσφεύγοντες είτε γιατί τέτοια δεν υπάρχουν (πέρα από τυχόν μαρτυρικές καταθέσεις) είτε διότι βρίσκονται στα χέρια του κράτους (π.χ. τυχόν εγκύκλιος για τη μέθοδο επιλογής στόχων για εξακρίβωση στοιχείων). Οι προσφεύγοντες και οι υπέρ αυτών παρεμβαίνοντες και στις δύο υποθέσεις προσκόμισαν όποια στοιχεία είχαν διαθέσιμα (κατά περίπτωση καταθέσεις των ιδίων και μαρτύρων, στατιστικές αναλύσεις για τα φαινόμενα διακρίσεων στην αστυνομία και αντίστοιχα άρθρα εφημερίδων), τα οποία, εκ πρώτης όψεως τουλάχιστον, στοιχειοθετούν την ύπαρξη διακριτικής μεταχείρισης, υπό την έννοια ότι η ο αστυνομικός έλεγχος συνδεόταν κατά κύριο λόγο ή αποκλειστικά με το χρώμα του δέρματός τους. Από εκεί και πέρα, τα όποια άλλα στοιχεία θα μπορούσαν να ρίξουν περισσότερο φως στην υπόθεση είτε βρίσκονται στα χέρια του κράτους είτε αυτό θα όφειλε να τα συγκεντρώσει: Υλικό από κάμερες ασφαλείας που να έχουν καταγράψει το περιστατικό, εγκύκλιες οδηγίες που να εξηγούν τα κριτήρια επιλογής ελεγχόμενων, μαρτυρικές καταθέσεις αυτοπτών μαρτύρων. Ακόμη και η τήρηση αναλυτικών στατιστικών στοιχείων δεν μπορεί παρά να βαρύνει το κράτος.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στην πιο γνωστή έως τώρα υπόθεση profiling ενώπιον διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, έχοντας να κρίνει πραγματικά περιστατικά παραπλήσια με αυτά της υπόθεσης *Basu* (έλεγχος στοιχείων ταυτότητας Ισπανίδα με αфро-αμερικανική καταγωγή σε σταθμό τρένου χωρίς να ελεγχθεί κανείς άλλος παριστάμενος), αρκέστηκε στους προφορικούς ισχυρισμούς της κ. Rosalind Williams Lecraft για την τεκμηρίωση της διακριτικής σε βάρος της μεταχείρισης, εφόσον αυτοί δεν αντικρούστηκαν από το Κράτος, χωρίς ούτε να επιμείνει σε αυστηρή τήρηση κανόνων απόδειξης ούτε να αναδείξει το διαδικαστικό σκέλος της έλλειψης επαρκούς έρευνας ως πρωτεύον ζήτημα¹⁶.

Όπως ορθά επισημαίνει ο Δικαστής Ραβί στη μειοψηφία του στην απόφαση *Basu* (§8), με τη

¹⁴ Βλ. ΕΔΔΑ (μειζ. συνθ.), *D.H. κλπ κατά Τσεχικής Δημοκρατίας*, αρ. 57325/00, 13.11.2007, §189.

¹⁵ Υπενθυμίζεται εδώ ότι βάσει των ενωσιακών οδηγιών για την αντιμετώπιση των διακρίσεων (στο πεδίο εφαρμογής των οποίων δεν εμπίπτει το profiling πάντως) η αντιστροφή του βάρους απόδειξης εφαρμόζεται τόσο στις άμεσες όσο και στις έμμεσες διακρίσεις· βλ. αναλυτικότερα Δ. Γούλα, «Η κατανομή του βάρους απόδειξης στο πεδίο της απαγόρευσης των διακρίσεων κατά το Ενωσιακό Δίκαιο», σε Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδας, *Επετειακός Τόμος 30 χρόνια (1987-2017)*, 2017, σελ. 163-189.

¹⁶ Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ΟΗΕ, Ενενηκοστή έκτη σύνοδος, 13-31.07.2009, υπόθεση CCPR/C/96/D/1493/2006, *Rosalind Williams Lecraft κ. Ισπανίας*, σκ. 7.4.

στάση του το Δικαστήριο καταλήγει να δίνει μεγαλύτερη προστασία σε θύματα έμμεσων διακρίσεων από τα θύματα άμεσων διακρίσεων, αφού στην πρώτη περίπτωση δέχεται αντιστροφή του βάρους απόδειξης, ενώ στη δεύτερη, παρότι οι αποδεικτικές δυσχέρειες είναι παραπλήσιες, την αρνείται. Εξίσου σημαντικό, όμως, είναι το γεγονός ότι το Δικαστήριο αποσυνδέει τα συγκεκριμένα περιστατικά από τη γενικότερη στάση του αστυνομικού σώματος σε κάθε χώρα, δείχνοντας να αναζητεί αποδείξεις για το εάν οι συγκεκριμένοι αστυνομικοί είχαν «ρατσιστικό κίνητρο», τη στιγμή που η διακριτική μεταχείριση μπορεί να μην είναι παρά αποκλειστικά το προϊόν της συστημικής αποτυχίας του αντίστοιχου σώματος ασφαλείας να ενσωματώσει πολιτικές ίσης μεταχείρισης – μία παράμετρος που διαφεύγει πλήρως της προσοχής των δικαστών της πλειοψηφίας και στις δύο υποθέσεις.

V. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μολονότι οι αποφάσεις έγιναν άμεσα αντικείμενο κριτικής από τη θεωρία¹⁷, δεν παύουν να αποτελούν ένα σημαντικό πρώτο βήμα στην αντιμετώπιση από το ΕΔΔΑ πρακτικών διακριτικής μεταχείρισης στο πλαίσιο αστυνομικών ερευνών. Μένει να δούμε αν σε μελλοντικές υποθέσεις θα κυριαρχήσει ή θα εγκαταλειφθεί σταδιακά η διαδικαστική προσέγγιση και αν θα δοθεί η δέουσα σημασία στη συστημική φύση των φαινομένων profiling, ώστε να προσαρμοστούν αντίστοιχα οι κανόνες απόδειξης και να ερευνηθούν διεξοδικά οι ειδικότερες προβλέψεις του εκάστοτε εθνικού πλαισίου διενέργειας των ελέγχων ταυτότητας. □

¹⁷ Βλ. M. Möschel, *Basu v. Germany and Muhammad v. Spain: Room for improvement in the Court's first judgments on racial profiling* διαθέσιμο στο [link](#) (τελευταία πρόσβαση 30.12.2022) και B. Streicher, *Tackling racial profiling: Reflections on recent case law of the European Court of Human Rights* διαθέσιμο στο [link](#) (τελευταία πρόσβαση 30.12.2022).